

Uluslararası
Uygur Araştırmaları Dergisi
2015/6

UYGUR TÜRKÇESİNDEKİ KORÇAK SÖZCÜĞÜ ÜZERİNE

About The Word Korçak in Uyghur Turkish

Alimcan İNAYET*

Özet

Modern Uygur Türkçesinde “çocuk oyuncacı”, “oyuncak bebek”, “kukla” anlamında kullanılan korçak sözcüğü bulunmaktadır. Bu sözcük Divanü Lügati't-Türk'te kudhurçuk, Şecere-i Türk'te koğurçak şeklinde görülür. Kaşgarlı bu sözcüğü “kız çocuklarının oynadıkları insan şeklindeki bebek” diye açıklar. Ebulgazi Bahadır Han'a göre, koğurçak ölmüş aile fertleri için yapılan heykellerdir. Bu heykeller saklanır, öpülür, okşanır, onlara secde edilir ve yemek verilir. Dolayısıyla günümüzde oyuncak bilinen korçak aslında geçmişte bir fetişti. Bugün bu sözcük değişik Türk lehçelerinde Bşk. kursak, Kzk. kuvırşak, Kırg. kurçak, Özb. koğırçak, Tat. kurçak, Trkm. gurçak, şeklinde görülmektedir. Bu makalede korçak sözcüğünün kökeni, fonetik ve semantik bakımdan geçirdiği değişiklikler analiz edilecektir.

Anahtar Sözcükler: Korçak, Uygur, kukla, oyuncak, fetiş

Abstract

There is the word korçak, which means “toy”, “doll”, “puppet”, in modern Uyghur Turkish. This word is seen as kodurçuk in Divanü Lügati't-Türk, and as koğurçak in Şecere-i Türk. Kashgarli Mahmud explains the word kodurçuk as a doll in human-shaped, which is played by girls. According to Ebulghazi Bahadır Khan, koğurçak is a sculpture, made for dead family members. These sculptures were stored, kissed, caressed prostrated, and fed by family members. So korçak, known as a toy today, was actually a fetish in ancient times. Today, this word is seen in different forms in different Turkish dialects; such as Bşk. kursak, Kzk. kuvırşak, Kırg. kurçak, Özb. koğırçak, Tat. kurçak, Trkm. gurçak., In this article, the word korçak will be analyzed in concept of its origin, and changes in terms of phonetic and semantic.

Keywords: korçak, Uyghur, puppet, doll, fetish

Uygur Türkçesinde “çocuk oyuncacı”, “oyuncak bebek”, “kukla” anlamında kullanılan korçak¹ sözcüğü bulunmaktadır ki, araştırmalar bu sözcüğünün kökeninde kız, kadın anlamına gelen koduz kelimesinin bulunduğunu göstermektedir.

*Prof. Dr., Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü, İzmir-TÜRKİYE, E-posta: alim1962@hotmail.com.

¹ Uygur Türklerinde “korçak” ya da “konçak” adıyla bilinen bir çocuk oyunu vardır. Bu oyun bir ya da birden fazla kız çocuğu arasında oynanır. Çocuklar kendi oyuncak, yani korçak/konçaklarını ve bunun için gerekli olan yastık, döşek ve kundak bezlerini hazırlayarak bir araya gelirler ve duvar ya da bir ağacın dibini “ev” olarak kullanırlar. Sonra “bebek”lerini kundak bezine sararlar ve kucaklarına alarak severler, sonra ninni söyleyip uyutmaya çalışırlar. Bazen acıkmış “bebek”lerini emzirirler ve çişini yaptırırlar. Konçakları genellikle çocuklar kendileri yaparlar. Bazı veliler çocuklarının konçak oyunu için beşik yaparlar. Marangozlar da bu oyun için beşik yaparak satarlar. Korçak/konçağın, yani bebeğin boyutları farklı olabilir. Genellikle 10-15 santim uzunluğunda olur. İskeleti çatalı çubuktan oluşur. Çubuğun çataldan üstünki kısmı epey uzun olur.

Koduz sözcüğü Şine Usu Yazıtında şöyle geçer. *Yılıksın: b(a)r(i)mın :kızın : kod(u)zın k(a)l(ü)rt(ü)m* (ŞU D3). “At sürüsünü, mallarını, kızını, karısını getirdim.” Buradaki *koduz* sözcüğü Türkologlar tarafından *koduz* ya da *kuduz* şeklinde okunmuş (Orkun1987:168; Sertkaya 1995: 55; Aydın 2007: 39; User 2009: 475) ve “kadın”, “dul kadın”, “karı” diye anlamlandırılmıştır (Orkun 1987: 168; Sertkaya 1995:55; Aydın 2007: 58; User 2009: 526). Kaşgarlı Mahmut da bu sözcüğü “dul kadın” diye açıklamıştır (Dankoff2007: 434). Aynı sözcük Tonyukuk Yazıtı’nın II. Taş Güney Yüzü’ndeki *s(a)r(i)g (a)ltun: ür(ü)ñ kümü(ş): kız kod(u)z: (ä)gri t(ä)bi: (a)gı buñs(u)z* (T48) ifadesinde de geçer ki, bazı araştırmacılar bunu “kadın” olarak, bazıları da “dağ öküzü”, “sığır” olarak çevirmişlerdir (Sertkaya 1995: 53-57). Osman Fikri Sertkaya’ya göre, Tonyukuk Yazıtı’ndaki “koduz” sözcüğü “yaban sığırı” anlamındadır. Bu sözcük Kutadgu Bilig’in Viyana nüshasında bir yerde *kudur* (veya *kodur*), bir yerde *kuduz* (veya *koduz*); Mısır nüshasında ise *kutuz* (veya *kotuz*)” şeklinde geçer (Sertkaya 1995:56).² Bu durum “kadın”, “dul kadın” anlamındaki *koduz* sözcüğünün de *kodur* ya da *kudur* biçiminin olduğunu gösterir. Türk lehçelerindeki *z~r* değişikliği böyle bir değişimi mümkün kılmaktadır. O hâlde *kodur/kudur* sözcüğü Divanü Lugati’t-Türk’te geçen *kodurçuk/kudhurçuk* (DLT1998:501; Dankoff 2007:434; Ercilasun-Akkoyunlu 2014: 220) sözcüğünün kökü olmalıdır. Gülensoy da *kodurçuk* sözcüğünün kökeninin *kuður* veya *kuðuruk* sözcüğüyle ilişkili olabileceğini belirtirken (Gülensoy 2007: 579), bu sözcüğün diğer bir biçimi olan “kavurçak”ın kökeni için eski Türkçedeki *koğuz*, orta Türkçedeki *koğuz* sözcüğünü işaret etmiş, bunun da kökeninin *koğur* (+çak) olduğunu belirtmiştir (Gülensoy 2007: 480).

Altaistler ise *kodurçuk* sözcüğünün kökeni olarak “oyuncak bebek, kukla, güzel kadın” anlamına gelen *k’aku* sözcüğünü göstermişlerdir. Bu sözcük Tung. *xaku-kan*; Türk. *Kağur*; Jpn. *Kùnkù-tú*; Kor. *koan* biçimlerinde görülür. Moğolcadaki “soytarı, maske” anlamındaki *qoğuyu-čin* sözcüğü *kogu-du-* (=PJ *kùnkùtú*) sözcüğünün metatezli biçimi olabilir. Bu da *qoğurçuk* sözcüğüne ışık tutar ki, bu sözcük büyük olasılıkla *kog-du-rçu-k* = WMong. *qoğuyu-čin* sözcüğünden gelmiş olmalıdır (Starostin 2003: 756).

Divanü Lugati’t-Türk’te *kodurçuk/kudhurçuk* şeklinde geçen bu sözcük İbni Mühenna Lügati’nde *kuburçuk* şeklinde geçer (Battal 1988: 48). Bu sözcük daha sonra Prof. Dr. Zeki Kaymaz tarafından *kuyurçuk* şeklinde düzeltilmiştir (Kaymaz 2014: 31-46). Clauson bu sözcüğün *kawurçak*, *koburçak* biçimlerini de kaydetmiştir (Clauson 1972:587).

Kodurçuk sözcüğü Şecere-i Türk’te *koğurçak* biçiminde karşımıza çıkar. Sözcüğün bugünkü Türk lehçelerinde görülen şekillerinin bu “koğurçak” biçiminden geliştiğini söyleyebiliriz. Uyg. *korçak* (UTİL 1999:806; Necip 2013: 24); *koçak* (KTLS 1991: 512-513), *konçak* (Abdulla 1989: 679); Özb. *koğırçak*, Kzk. *kuvirşak*. Kırg. *kurçak*. Tat. *kurçak*. Trkm. *gurçak*. Bşk. *kursak* (KTLS 1991: 512-513; Starostin vd 2003: 756; Gülensoy 2007: 480). Bu sözcüğün *korçak* şekli Türkiye’nin Bayburt yöresinde de görülür (Özhan 2005: 152). Gülensoy bu sözcüğün Anadolu ağızlarındaki *kavurçak* biçimini kaydeder (Gülensoy 2007: 480). Kerkük ağızlarında da *qavırçağ* ~ *qavurçağ* ~ *qavurçax* (Hürmüzlü 2003: 229) ve *kavurçak* (DS1975: 2693) şeklinde mevcuttur ki, “oyuncak”, “bebek” anlamındadır.

Şu hâlde *kodurçuk/kudurçuk* sözcüğündeki fonetik değişimi şöyle göstermek mümkündür:

1. *kodur-çuk* → *koğur-çuk* → *koyur-çuk* → *ko(yu)r-çuk* → *kor-çuk* → *kor-çak*
- Ya da:

Çubuğun bu kısmı bezlerle sarılarak kalınlaştırılır. Sonra pamuktan bir baş yapıp çubuğun ucuna takılır. Bez parçalarından ceket yapılır, çubuğun çatal kısmına ince pantolon giydirilir. Baş kısmının yüzüne siyah mürekkep ya da odun kömürüyle kaş, göz, ağız, burun çizilir. Bebek kız ise saç yapılır, oğlansa şapka giydirilir. Bazı konçaklar tamamen bezle yapılır (UXO 2006: 151).

² Bkz. PTürk. ***Kotur** yak (як): Karakh. *qotuz* (MK); Tur. *xotoz*; Az. *Gotaz*; Turkm. *Gotaz*; MTürk. *qotas* (Pav. C.), *qutuz* (AH); Uzb. *qotas*; Uygh. *qotaz*; Krm. *qutas*; Tat. *qutaz* (dial.); Kirgh. *Qotos* (Starostin 2003: 755).

2. *kudur-çuk* → *kuzur-çuk* → *kuğur-çuk* → *kuyur-çuk* → *ku (yu)r-çuk* → *kur-çuk* → *kur-çak*³

Kaynaklar *kodurçuk/kudurçuk* sözcüğünün anlamı hakkında aşağıdaki açıklamaları yapmaktadır:

1. Kaşgarlı bu sözcüğü “kız çocuklarının insan suretinde yaparak oynadıkları bebek, kukla” (DLT1998:501); “kız çocuklarının oynadıkları insan şeklindeki bebekler” (Dankoff 2007:434); “insan şeklinde yapılmış kukla, keçeden bebek” (Ercilasun-Akkoyunlu 2014:725) diye açıklamıştır.

2. Ebu'l Gazi Bahadır Han ise sözcüğün anlamıyla ilgili şöyle yazar: “O zaman onlarda bir adet vardı ki birinin bir oğlu, bir kızı, ağabeyi veya inisi (küçük kardeş) veya diğer bir kıymetlisi ölse onun heykelini (kourçak) yapar, ondan saklardı. Ara sıra o kourçakı öpüp sevip okşayarak bu filanın sureti derlerdi. Yemeğin ilk lokmaları bu bebeğin önüne konulurdu. Yüzlerini gözlerini bebeğe sürüp önünde yere eğilirlerdi.” (Bahadır Han 2009: 19).

3. Rubruk da Bahadır Han'ı teyid eden bir açıklama yapmıştır. O bir Uygur rahibin şöyle dediğini aktarır: “Biz putlarla Allah'ı tasvir etmiyoruz, bizimkilerden biri ölürse oğlu, karısı ve yahut başka biri onun heykelini yaptırır ve buraya mabede koyar. Biz de onu ölünün hatırası olarak saklar ve hürmet ederiz.” (İnan 1987: 270).

4. Rubruk'un Moğolların dini adetleriyle ilgili verdiği bilgiler de konunun daha iyi anlaşılmasını sağlar. Rubruk şöyle yazar: Yurtta “evin reisinin başının üstünde duvarda keçeden bir figür bulunur. Bu figür bir bebeğe veya heykele benzer ve efendinin kardeşi yerine geçer. Kadınların başının üstünde de buna benzer bir maket bulunur ve o da kadının kardeşi sayılır. Biraz yukarıda iki maketin arasında daha küçük ve çelimsiz, fakat evin koruyucusu sayılan bir başka maket vardır.” (Rubruk 2012: 34).

5. Marko Polo'nun Tatarların tanrısıyla ilgili verdiği bilgiye göre, Tatarların büyük, yüce ve göksel tanrısının adı Natigai'dir. Bunun kadınları, çocukları, hayvanları ve tohumları koruyan yer tanrısı olduğuna inanılır. Dolayısıyla herkes ona büyük saygı ve sevgi gösterir. Bu tanrıya keçe ve kumaş yapar, karısı ve oğulları olduğuna inanarak kumaşa bir kadın resmi çizerler. Ayrıca başka küçük resimler de çizerek bunların tanrının oğulları olduğunu söylerler. Tanrının karısını sol eline koyarlar ve oğullarının önünde saygıyla dururlar. Öğlen ve akşam yemeğinde yağlı et alıp tanrının, karısının ve çocuklarının ağzına sürerler.” (Polo 2003: 173).

kodurçuk/kudurçuk sözcüğünün bugünkü biçimi olan “korçak”ın Uygur Türkçesi ve diğer Türk lehçelerinde kazanmış olduğu anlamlarını ise şöyle sıralayabiliriz.

1. Uyg. *korçak*: 1) İnsan ve diğer şeylere benzetilerek yapılan çocuk oyuncağıdır. 2) *mec.* Başkalarının emri, arzusuna göre iş yapan, bağımsız iş yapmayan kişi, yönetici, hükümet vb...(UTİL 1999:806); özgürlüğü kendi elinde olmayan, birileri tarafından yönetilen, yetkisiz (Abbas 1993: 425); çok güzel, resim gibi (Necip 2013: 244).

2. Kzk. *kuvırsak*: 1) Kız çocuklarının oyuncağı, bebek. 2) Kendi istek ve iradesiyle iş görmeyip başkasının etkisinde olan kimse (Koç 2003: 328).3) İnsan suratındaki heykel (KETS 2011:216). *Kurşak teatri*: Kukla aracılığıyla sergilenen çocuk tiyatrosu (KETS2011: 216).

3. Bşk. *kursak*: İnsan suretine benzetilerek yapılan çocuk oyuncağı (HBETAH 2004: 223).

4. Tat. *kurçak*: 1) Kukla, yapma bebek. 2) Kendi istiklalı olmayan. 3) Pek küçük, küçücük (Öner 2009: 77).

5. Trkm. *gurcak*: Kukla. *Gurcak teatri* “Kukla tiyatrosu. *Gızcağazlar gurcak oynayarlar* “Kızlar kukla oynuyorlar” (Tekin vd 1995:310).

³ Benzer ses değişimleri için krş. Tuv. *xarzak*. Yak. *Kuorçax* < kaburçak (Gülensoy 2007:448, 460).

Moğ. *kağurçağ /kayırçağ* < kaburçak (Gülensoy2007:448).

TT. *urçuk/urşuk* < ağ(ı)rşak /ağırçak (Gülensoy 2007: 54, 970).

Uygur Türkçesinde *korçak* sözcüğünün yanı sıra *konçak* sözcüğü bulunmaktadır ki, bu da oyuncak, oyuncak bebek anlamına gelmektedir. Ancak sözcüğün bünyesindeki *n* sesini açıklamak kolay olmamaktadır. Bu sorun *r - n* değişikliği ile ilgili örneklerin bulunmasıyla açıklığa kavuşturulabilir.

Sonuç olarak, *korçak* (< *kodurçuk/kudurçuk* < *koduz*) sözcüğünün a) hayattaki veya ölmüş birinin suretinde keçeden yapılmış maket, heykel; b) genellikle kız çocuklarının oynadıkları oyuncak bebek, kukla; c) kendi istiklalı olmayan kişi, yönetici ve hükümet anlamlarına geldiği anlaşılmaktadır. Gerek Rubruk, Marco Polo, gerekse Ebulgaiz Bahadır Han'ın konuyla ilgili açıklamaları ise bu sözcüğün aslında ata kültü ve fetişle ilgili olduğunu gösterir. Sözcüğün ikinci plana atılmış dişilik veya kadınlık kavramı ise bunun ilkel dönemlere ait bir tanrıçanın simgesi olduğuna işaret eder. Bu da kadınların, çocukların, ailenin ve hayvanların koruyucusu Umay'ı aklımıza getirmektedir.

Kısaltma ve Kaynakça

- ABBAS, Abdusalam (1993), *Uygur Tilidiki Menidaş Söz-İbariler Luğiti*, Pekin: Milletler Neşriyatı.
- ABDULLA, Mömin (1989), *Türkçe-Uygurçe Luğet*, Pekin: Milletler Neşriyatı.
- ANOHİN, A.V. (2006), *Altay Şamanlığına Ait Materyaller*, Konya: Kömen Yayınları.
- AYDIN, Erhan (2007), *Şine Usu Yazıtı*, Çorum: KaraM.
- Bahadır Han, Ebu'l Gazi, *Türk Şeceresi Türkün Soy Ağacı*, İstanbul: İlgü kültür sanat yayıncılık, İstanbul.
- Battal, Aptullah (1988), *İbnü-Mühennâ Lûgati* (İstanbul Nüshasının türkçe bölümünün endeksidir), Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- Clauson, Sır Gerard (1972), *An Etymological Dictionary of Pre-Thirteenth-Century Turkish*, At the Clarendon Press.
- Dankoff, Robert (2007), *Mahmud el-Kaşgari Divanü Luğati't Türk*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- DLT: *Divanü Luğati't-Türk* (1998), 4. Baskı, Çeviren: Besim Atalay, Cilt 1, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- DS: *Derleme Sözlüğü VIII* (1975), Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Gülensoy, Tuncer (2007), *Türkiye Türkçesindeki Türkçe Sözcüklerin Köken Bilgisi Sözlüğü, A-N, O-Z*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hezergi Başkort Ezebi Télénéñ Añlatmalı Huzlégé* (2004), Resey Fender Akademiya, Öfö.
- Hürmüzlü, Habib (2003), *Kerkük Türkçesi Sözlüğü*, İstanbul: Kerkük Vakfı Yay.
- İnan, Abdülkadir (1987), *Makaleler ve İncelemeler*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Kara, Mehmet (2000), *Türkmençe /Giriş-Gramer-Metinler-Sözlük*, Ankara: T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Kaşgarlı Mahmud, *Divanü Luğati't-Türk Giriş-Metin-Çeviri-Notlar-Dizin* (2014), Ahmet Bican Ercilasun, Ziyat Akkoyunlu, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- KAYMAZ, Zeki (2014), "İbni Mühenne Lügatinde Kaç kelime Var", *Türk Kültürü*, 31-46.
- KETS: *Kazak Edebi Tilining Sözdigi* (2011), 1 Tom, A-A, Almatı.
- KOÇ, Kenan - Ayabek BAYNİYAZ, Vehbi BAŞKAPAN(2003), *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- KTLS: *Karşılaştırmalı Türk Lehçeleri Sözlüğü*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1991.
- Necip, Emir Necipoviç (2013), *Yeni Uygur Türkçesi Sözlüğü*, Rusçadan Çeviren: Yrd. Doç. Dr. İklil Kurban, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Orkun, Hüseyin Namık (1987), *Eski Türk Yazıtları*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Öner, Mustafa (2009), *Kazan Tatar Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- ÖZHAN, Mevlüt (2005), *Çocuk Oyun ve Oyuncak Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Kültür Ajans Yayınları.

- POLO, Marco (2003), *Dünyanın Hikaye Edilişi*, Çeviren: Işık Ergüden, İstanbul: İthaki Yayınları.
- RUBRUK, Wilhelm von (2012), *Moğolların Büyük Hanına Seyahat*, Çeviren: Ergin Ayan, İstanbul: Ay Işığı Kitapları.
- SERTKAYA, Osman Fikri (1995), *Götürk Tarihinin Meseleleri*, Ankara: Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- STAROSTİN, S.A – A.V. Dybo, O.A. Mudrak (2003), *An Etymological Dictionary of Altaic Languages*, Brill Leiden Boston.
- TEKİN, Talat – Mehmet ÖLMEZ, Emine CEYLAN, Zulah ÖLMEZ, Süer EKER (1995), *Türkmençe-Türkçe Sözlük*, Ankara: Simurg Yayınları.
- UXO: *Uygur Xelq Oyunliri* (2006), Ürümçi: Şincang Xelq Neşriyati.
- USER, Hatice Şirin (2009), *Köktürk ve Ötüken Uygur Kağanlığı Yazıtları Söz Varlığı İncelemesi*, Konya: Kömen Yayınları.
- UTİL: *Uygur Tiliniñ İzahlıq Luğiti* (1999), Ürümçi: Şincan Helq Neşriyati.
- UHO: *Uygur Helk Oyunliri* (2006), Ürümçi: Şincang Helk Neşriyati.